

Stig Linde 2019

Församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat – så gick tankarna 1903

Församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat. Några tankar framställda som ämne för samtal vid prästmöte i Strängnäs den 30 juni samt den 1 och 2 juli 1903.

Domprosten i Strängnäs, Otto Norberg, lade fram detta material för prästmötet i Strängnäs stift 1903. Otto Norberg, 1864 - 1947, teologie doktor, var domprost i Strängnäs åren 1903-1938.

Här kan du läsa om innehållet i *Församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat* i en recension av diakon Stig Linde.

Församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat

Kyrkan behöfver kyrklig kärleksverksamhet. Hon behöfver det för sin egen skull. Hon behöfver därigenom legitimera sin existens inför världen. Hon behöfver ock det tjänande ämbetet för gåfvornas skull. Kyrkan måste nämligen bereda tillfälle för kyrklig verksamhet åt de personliga krafter, som offra sig åt den tjänande kärlekens tjänst.

Så talade kyrkoherde Magnevill vid 1884 års allmänna evangeliskt lutherska prästkongress. Citatet lyfts fram av i domprosten Otto Norbergs plädering för en organiserad församlingsdiakoni, framlagd vid prästmötet i Strängnäs 1903. Han gör det i en tid när statskyrkan utmanas av både frikyrklighet och liberalism, med sin distans till arbetarrörelsen och en oflexibel struktur. Som en ruin beskrivs en tid när medlemmarnas förbindelse med kyrkan har krympt ihop till de enskilda kyrkliga förrättningarna. Självkritiskt efterlyser flera kyrkliga debattörer vad de kallar ”församlingsvård”, och som en del av detta församlingsdiakoni.

Det är väckelserna under 1800-talet som driver på. Och där den reglerade kyrkoorganisationen inte kan, eller vill, möta trosvisshetens engagemang bildas istället sällskap och föreningar, några för att bilda diakonissanstalter och stadsmissioner. Det är bra, som ett svar på nöden, menar Norberg, men det är församlingarna som måste utvecklas. Bokens tes är denna: ”Församlingsdiakoniatens *subjekt* är församlingen själv” (s. 4, förf. kursivering).

Detta grundar Norberg genom en historisk exposé från fornkyrkan till reformationen. Nu är Norberg medveten om att församlingar idealt sätt knappast är vad de borde vara. Den gudstjänstfirande delen av församlingen är, som han skriver, ofta ganska liten. Och även om viljan finnes är kompetensen inte alltid tillfyllest för församlingsdiakoniatens uppgift. Dessa missförhållanden upphäver dock inte uppdraget. Och detta, menar Norberg, måste organiseras! Inte så att han vill befria den enskilde från sin uppgift att utöva diakoni. Men mot en ensidig individualism vill Norberg betona betydelsen av den organiska samhörigheten.

Den enskilde står sin tid och försvinner, församlingen är något förblifvande, även om den efter olika tider och behof växlar former (s.6).

Hur ska detta då göras? Norberg pekar med hela handen på kyrkoherden, och med den andra på församlingens lekmannakrafter och det utsedda kyrkorådet. Men tydligt visar han på pastors ansvar. Detta är grundlagt i den vid den tiden gällande 1686 års kyrkolag. I kap 28 §4 stadgas att ”kyrkoherden bör påminna församlingens ledamöter, att de efter råd och ämne af en fri och god vilja gifva årligen något till sin nödtorftige jämnkristens underhåll, därmed att visa sin tacksamhet emot Gud för all den välsignelse och alla de nådevälgärningar, som de i det året och i all sin lifstid undfått hafva.” Kyrkoherden har också ansvar att de insamlade medlen rättrådeligen utdelas till dem som mest behöver. Som centrum för församlingsdiakonien anger författaren prästgården. Pastors hem bör vara något mer än en ”expeditionslokal”. Norberg menar att det ligger i ”ämbetets egen natur, att pastor måste ha hjärta och tid för de olyckliga i sin församling” (s. 19). Denna uppgift framhålls vid den tidens prästvigning där löfte avges om att ”bära kristlig omvårdnad om det fattiga, sjuka och värnlösa samt af den nåd Gud förlänar, hugsvala och uppräta bedröfvade och bekymrade hjärtan”.

I sin systematiska framställning behandlar Norberg också församlingsdiakonien objekt, de nödställda i församlingens mitt. Varje församlingsindividuets nöd innebär en uppfordran till församlingen ”att öfva kärlek”. Norberg gör här ytterligare en markering. Detta gäller inte bara individer utan lika mycket när ”hela kategorier, stånd och åldersklasser af någon orsak äro i behof af vård och hjälp” (s.11). Norberg liknar detta förhållningssätt med kärleken till den egna torvan där man är född, och kärleken till sitt fosterland. Det spelar ingen roll om det som offras gäller någon utanför församlingen, eller kyrkosamfundet eller kristenheten över huvud taget, hjälpen är icke bortkastad. Det går igen med välsignelse över den trängre kretsen, menade Norberg.

Därmed kan Norberg precisera vad församlingsdiakoni är, nämligen den diakoni som är på en gång av församlingen och för församlingen. Med andra ord: församlingen är såväl subjekt som objekt för verksamheten.

Kyrkoherden har som framgått ett handhavandeansvar, men den första uppgiften, menar Norberg, är att bilda opinion. Det innebär att fostra en församling som kan bära upp församlingsdiakonien. Redskap för detta är förkunnelsen, skolan, konfirmationsundervisningen och husförhören.

Norberg framhåller att det är stora krav som ställs. Prästen har svårt att vara både lärare och diakon. Så tillkommer också statsmaktens åligganden på kyrkans ämbetsmän. Trots ett gott uppsåt kommer tid och vilja inte kunna svara mot vilja och skyldighet. Därför behöver pastor hjälp. En grundläggande resurs är av församlingens medlemmar. I förbön och handling lär oss historien att ”lekmannaelementen” (både manliga och kvinnliga, noterar Norberg) ”trängt sig fram till en medverkan i församlingens diakoni” (s. 22). Norberg noterar kritiskt att kyrkoorganisationen inte alltid givit plats för detta diakonala engagemang, som inte heller alltid varit av god kvalitet.

Uppgiftens art kräver sitt. Så länge den diakonala insatsen avser blott ett eller annat fall av fattigdom eller sjukdom är behovet mindre. Men när det krävs en mer ”ihållande personlig tjänstebevisning” ställs kraven högre. När det gäller att förebygga eller återuppräta, att leda eller utbilda, krävs ett organiserat arbete. Till detta hör också att i varje enskilt fall undersöka nödens orsak och art, möjliga hjälpkällor, de nödlidandes karaktär och sätten de bör få hjälp på – på nutida språk en individuell bedömning. Här krävs ”mer än blott och bart ett varmt och ömmande hjärta”, skriver Norberg. Här krävs ett församlingsdiakoniat.

Vad menar då Norberg med församlingsdiakoniat? Här finns två varianter. Som ingående i ett *allmänt* församlingsdiakoniat tänker sig Norberg lekmän som ställer sig till tjänst. De ska vara lämpade att anta en diakon eller diakonissas uppgifter, till stöd för pastor. I ett församlingsdiakoniat i en mera *inskränkt* betydelse ingår ”kallelseenligt utbildade manliga eller kvinnliga arbetare, drivna av en inre maning att uteslutande ägna sitt liv och sina krafter åt diakonien”.

Behovet av ett sådant diakonat, menar Norberg, har blivit så trängande ”att vi icke våga riskera längre uppskof”. Behovet finns inte bara i storstadsförsamlingarna, utan även på landsbygden och i de framväxande industrisamhällena. Utan ett sådant ämbete i den kristna församlingen väntar vad Norberg kallar ”den sociala ruinen”, armod och förvildning.

Som ett brev på posten i denna tids diskussion om diakonater kommer frågan om förhållandet till pastor, här benämnt nådemedelsämbetet. Till detta hör att leda församlingen, menar Norberg, ledningen ska ligga i *en* hand (författarens kursivering). Härmed är ingalunda sagt att innehavaren av diakonater ska ställas i ett osjälvständigt förhållande till pastor.

Inom ramen af sitt område, fastän under tillsyn af och i samråd med församlingens pastor, ha diakonen eller diakonissan att utveckla hela sin individualitet, sin kraft och begåfning i medvetandet av sin självansvarighet (s.26).

Dessas kallelseenliga utbildning är av stor betydelse. Här anser Norberg det som en önskesak att kyrkan själv tog i sin hand diakonernas och diakonissornas utbildning (vilket också inträffade etthundranio år senare när Svenska kyrkans utbildningsinstitut invigdes 2014). Norberg tar också upp frågan om invigningen i diakonater, som ett tecken på förbindelsen med kyrkosamfundet. Inte bara för den enskildes stöd, utan också för att invigningen ger diakonater en legitimitet. Om sedan invigningen följs av en högtidlig installation i lokalförsamlingen, bidrar det till ett medvetande i församlingen om ”att han eller hon är vår hjälpare, som vi äga rätt att vända oss till, att påräkna intresse utaf och bedja om hjälp”.

Vad gäller organisering pekar Norberg på behovet av en styrelse för församlingsdiakonien. Pastor har högsta ledningen, som nämnts, men bör inte stå ensam. Norberg har Gävle som förebild. Diakonirådet där består av kyrkorådets ordförande, samtliga ordförande inom distriktsråden samt lekmanaledamöter. Rådets uppgifter är en blandning av administrativt ansvar, opinionsarbete, uppmuntran och konkreta insatser som att biträda prästen i familjeärenden. Det Norberg vill visa på i Gävlefallet är hur man där ställt diakoniverksamheten ”i samband med och beroende af kyrkorådsinstitutionen” (s.95), inte bara formellt utan för att ge församlingsdiakonien, som i detta skede är en ny verksamhet, trygghet och en betydelse som det annars skulle sakna. I detta resonemang ligger en bedömning av tidens kyrkoråd som icke tillräckliga eller lämpliga för att leda församlingsdiakonien. Här framställer Norberg en kritik mot vad han kallar en tradition att ”lägga bördorna på pastor”. Han citerar sin kollega i ärkestiftet som för det trängande behovet av bättre församlingsvård vill se en på frivillighetens väg genomförd organisk utveckling av kyrkorådsinstitutionen. Till organiseringsaspekten lyfter Norberg även frågan om en centralstyrelse för utövande av kyrklig fattigvård.

Norbergs framställning innehåller en rad positioneringar. Domprosten i Strängnäs var inte intresserad av att kyrkan ska återfå huvudansvaret för fattigvården. Här gör Norberg en socialpolitisk markering; man också kan älska sin nästa genom ”sammhällelighetens medium”, dvs. den ”offentliga hjälpsamheten” i och genom fattig- och sjukvården och skolundervisningen. Som en beaktansvärd sanning finner Norberg att dessa är ett lika stort bevis på denna tids kärlekssinne som summan av de privata allmosorna under andra tider, fast mer förståndiga. Som exempel lyfter han 1902 års lagstiftning rörande uppfostran åt vanartiga och försummade barn. Och konstaterar att detta kan förstås som att kyrka och församling försummat sina uppgifter, och borde känna skuld. Även om statliga vårdinstitutioner har en lagisk och byråkratisk prägel och ”vinner sitt mål genom tvångsbeskattning” (alltså skattefinansiering),

torde vi ock få erkänna, att den ande, som framdrifvit den borgerliga maktens deltagande, är Kristi ande (s.7).

Därför är det inte rimligt att, så som vissa röster i 1800-talets debatt framfört, fattigvården borde återgå till kyrkligt huvudmannaskap.

Efter dessa markeringar återgår Norberg i sin framställning till församlingens diakonala uppgift. Här bör varken bli tal om att konkurrera med stat och kommun, men inte heller sammanbinda dem i någon legal eller organisatorisk samordningsambition. Församlingsdiakonien bör nämligen inte bindas till vissa former. Därmed inte sagt att en samverkan med ska ske. Genom pastors bemedling bör det kyrkliga och det legala (stat och kommun) kunna växelverka från sina respektive områden. Denna uppdelning tänkte sig Norberg som att församlingsdiakonien framför allt såg som sin målgrupp de nödställda som de borgerliga myndigheterna ännu inte nått, eller där deras regelverk inte beviljade understöd. Denna utfyllnad av samhälllig omsorg består också av att församlingsdiakonien åsyftar upprättelse ”icke blott i fysiskt och ekonomiskt hänseende utan framför allt i sedligt-religiöst” (s.8). Norberg ser också behovet av att positionera församlingsdiakonien gentemot föreningsverksamheten, dvs. den inre missionen. Denna pietistiskt färgade rörelse växte fram under 1800-talet och manifesterade sig bl.a. i bildandet av Evangeliska fosterlandsstiftelsen (EFS), Svenska Diakonissällskapet (Idag Ersta Diakoni), Stockholms stadsmission och ute i landet kolportörsverksamhet och missionsföreningar. Norberg beskriver denna föreningsverksamhet som en mäktig hävkraft för att möta nöd och kyrklig förstelning. I det ser han den som ett ”surrogat” för den ordnade och livfulla församlingsverksamhet som borde känneteckna kyrkoförsamlingen. Likväl ser han föreningarna som motiverade inte bara för att vitalisera kyrkan. De kan också, genom anstalter och på andra sätt, ta initiativ och bryta nya banor (det vi idag kallar innovativ verksamhet), något som dåtidens kyrka hade svårt för: ”Hon kan icke på något sätt experimentera”. Sammanfattningsvis fastslår domprosten: församlingarnas diakoni kan och bör samarbeta både med stat och föreningar.

Jag vet inte om Norbergs bok anmäldes i den tidens kyrkliga press. Om inte, så nu bättre sent än aldrig. Boken skulle kunna diskuteras som socialpolitiskt eller teologiskt tidsvittne, vilket jag begränsar här. Jag har ändå refererat hans teser och markeringar relativt ingående för att påvisa hur långt tillbaka och grundligt diskuterade frågorna om församlingsdiakoni och församlingsdiakoniat är, som fick en förtydligad form och kyrkorättslig förankring i kyrkomötesbeslutet 1999 om ny kyrkoordning. Det är slående hur han som officiell företrädare och uppbyren domprost var kritisk till kyrkans och församlingens misslyckanden i form av förlorat församlingsmedvetande och samhällsinflytande. Han var kunnig om den organisation i vars ledning han befann sig, och identifierade de kritiska punkter hans vision skulle kräva. Han såg inte diakonien som ”ett lifselixir åt en döende värld”, men pekar på att den sammanslutning som församlingen ger kan styrka hoppets visshet, att ”världen skall varda Guds rike till sist”.

Alla sammanfattade erfarenheter från projektet Fokus diakoni i Strängnäs stift 2018-2020 hittar du på www.svenskakyrkan.se/strangnasstift/fokusdiakoni